

ISSN 0543-1220 | UDC 82(05)

ЗБОРНИК МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК

Уређивачки одбор

Др ИСИДОРА БЈЕЛАКОВИЋ, секретар, др ЈОВАН ДЕЛИЋ,
др САЊА БОШКОВИЋ ДАНОЈЛИЋ, др БОЈАН ЂОРЂЕВИЋ, др ПЕР ЈАКОБСЕН,
др МАРИЈА КЛЕУТ, др ПЕРСИДА ЛАЗАРЕВИЋ ДИ ЂАКОМО,
др ЖАНА ЛЕВШИНА, др ГОРАН МАКСИМОВИЋ, др ДЕЈВИД НОРИС,
др ПРЕДРАГ ПЕТРОВИЋ, др ГОРАНА РАИЧЕВИЋ, др ИВО ТАРТАЉА,
др СВЕТЛАНА ТОМИН, др РОБЕРТ ХОДЕЛ, др ВИДА ЏОНСОН ТАРАНОВСКИ,
др САША ШМУЉА

Главни и одговорни уредник

Др ЈОВАН ДЕЛИЋ

КЊИГА ШЕЗДЕСЕТ ШЕСТА (2018), СВЕСКА 2

МАТИЦА СРПСКА

тако и српског, али ако се користе без мере, знања и разумевања [...] постиже се погрешан и нежељен ефекат” (172. стр.).

У последњем, осмом поглављу – *Мали енглеско-српски речник њраџмајичких њермина* (174–191) – понуђен је готов попис фреквентних прагматичких термина, уређен алфаветски у одељку *Речник: алфаветски део* (8.2), који броји 270 јединица с упућивањем бројем на тематски грозд дат у тематском делу, у одељку 8.2: *Речник: ѡемајски део*. Овоме претходи уводни део, у којем се говори, пре свега, о потреби за ширим сагледавањем језика у домаћој лингвистичкој средини, укључивањем, уз чисто формалистички приступ језику, важног садржинског аспекта у конкретним комуникацијским употребама, тј. давања простора запостављеној прагматици. Нужна је импликација стога формирање прагматичке терминологије, коју аутор преноси из релевантне семантичко-прагматичке литературе, што је изнето у одељку 8.1. *Орџанизација Речника*.

Циљ овога приказа био је да се пренесе бар један мали део обиља нових, оригиналних, вредних идеја за израду нових речника, различитог обима и профила. Многе су важне појединости, нажалост, изостале, што је нужно ограничење у оваквим прегледним текстовима, али, надамо се, да ће ова скица бити подстицај да се будући читаоци упознају са свим нијансама предоченим у књизи, а тичу се конципирања модерних речника, као и са богатом литературом, речницима и збиркама речника који, захваљујући ауторовом несебичном приступу корисницима, могу бити извориште за нова сазнавања и узори за оне који претендују на то да се озбиљно баве лексикографским радом. Књига *Ка савременим српским речницима* вредан је путоказ за склапање мозаика модерне српске лексикографије, као одраза новог духа времена и у складу с доскора неслућеним могућностима које оно нуди.

Др Јасмина Н. Дражић

Универзитет у Новом Саду

Филозофски факултет

Одсек за српски језик и лингвистику

jasmina@ff.uns.ac.rs

UDC 811.163.41'373(049.32)

СОМАТИЗМИ У МИШЉЕЊУ И ЈЕЗИКУ

(Гордана Штрбац, Гордана Штасни. *Соматизми и концептѡуализација сѡварносѡи у српском језику (џлава и њени делови)*. Нови Сад: Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, 2017, стр. 200)

Књига под насловом *Соматизми и концептѡуализација сѡварносѡи у српском језику* аутора Гордане Штрбац и Гордане Штасни настала је на основу истраживања соматизама (глава и њени делови) као примарних носилаца телесног искуства које човек стиче и користи у свом животу. Пошавши од чињенице да лексема *џлава* заузима важно место у лексичкој групи соматизама у српском језику, ауторке су средишњи предмет истраживања посветиле управо овој лексеми. Томе се могу додати и други, чисто језички разлози, будући да се лексемом *џлава* не именује само витални део људског тела, већ се ради о лексеми са изразито богатим лексич-

ким садржајем и развијеном полисемантичком структуром, те израженим деривационим потенцијалом где као мотивна реч учествује у творби великог броја деривата.

Анализа је теоријски утемељена на поставкама концептуалне анализе, при чему су у праћењу и тумачењу семантичких промена, осим метода својствених оваквом приступу језику, примењени и поступци компоненцијалне анализе, укључујући методе и домете више лингвистичких дисциплина: семантике, фразеологије, творбе речи, когнитивистике, концептологије, лексикологије. Применом статистичке методе утврђено је да највећи фразеолошки потенцијал међу свим соматизмима има лексема *џлава* јер је она конституент највећег броја фразеолошких јединица (више од 280), које упућују на појмове из најразноврснијих домена. На другој страни, лексеме *десни*, *јаџодица*, *кајак*, *крајник*, *нејце*, *ресица*, *џрејавица* показују нулту фразеолошку продуктивност. Соматизам *џлава*, у исто време, има веома богату полисемантичку структуру (према РСАНУ – 36 значења) и најобимније деривационо гнездо (више од 300 деривата). Наведени подаци сведоче о примарном месту датог дела тела у концептуалном систему говорника српског језика, због чега је детаљно размотрен само деривациони и фразеолошки план лексеме *џлава*, док су остали соматизми посматрани према учешћу у фразеологизацији, уз ограничен осврт на њихове семантичке, деривационе и асоцијативне способности.

Наслови поглавља, одељака и других делова у књизи управо одражавају поменуто свестран приступ у концепцији и методологији истраживања. Књига се састоји из следећих поглавља: 1. Уводне напомене (7–16), 2. Концептуалне вредности соматизама (17–31), 3. Глава (33–95), 4. Фразеолошки потенцијал осталих соматизама (97–134), 5. Закључне напомене (135–139), 6. Summary (141–144), 7. Распоред деривата по доменима (145–146), 8. Преглед творбених форманата (147–151), 9. Распоред фразеологизама по доменима (153–166), 10. Литература (167–171), 11. Регистар деривата (173–184), и 12. Регистар фразеологизама (185–199).

У првом поглављу, под насловом Уводне напомене (7–16), формулисани су предмет и циљ истраживања, те изнете основне поставке (премисе) од којих се кренуло у анализу. О томе ауторке кажу следеће: „Имајући у виду удео телесног искуства у уобличавању наше свести, у центар интересовања постављени су соматизми с циљем да се, на основу језичког материјала, одреди улога појединих делова тела у концептуализацији стварности, тј. да се опише начин на који се човек служи знањем о свом телу у разумевању самог себе и света који га окружује“ (7). Нешто даље ауторке кажу и ово: „Одабрана соматска лексика посматрана је с обзиром на своје учешће, пре свега, у фразеологизацији, а када је реч о соматизму *џлава*, у обзир је узет и њен семантичко-деривациони потенцијал, како би се упоредном анализом учешћа дате лексеме у овим моћним језичким процесима установили основни обрасци мишљења“ (7). Полазећи, дакле, од идеје о фразеологизмима као о језичкој манифестацији људског појмовног система, у центар истраживања постављени су фразеологизми са соматизмима у лексичком саставу како би се показао удео нашег телесног искуства у концептуализацији стварности, тј. како би се утврдили домени наше стварности који се концептуализују помоћу телесног искуства. Осврнувши се на ранија истраживања у овој области, ауторке су истакле значај семантичко-деривационих речника соматизама и сродних назива, који су знатно продубили и унапредили знање о овој лексичко-семантичкој групи. Највећи број речи овог корпуса домаћег је порекла – словенског, прасловенског, а за понеке је чак могуће установити и њихов индоевропски статус (нпр. за називе *брада*, *мозак*), док су примери турцизама (нпр. *бубреџ*, *џабан*) или латинизама (нпр. *џуша*) односно грцизама веома ретки.

У другом поглављу, које носи наслов **КОНЦЕПТУАЛНЕ ВРЕДНОСТИ СОМАТИЗАМА** (17–31), обрађен је прво фразеолошки потенцијал соматизама, а у оквиру њега њихов фразеолошки обим и фразеолошки домет. Потом, у оквиру посебног одељка, обрађен је семантички, асоцијативни и деривациони потенцијал соматизама. Сprovedена анализа на великом броју примера из репрезентативних речника српског језика (општих језичких речника, асоцијативних, фразеолошких, семантичко-деривационих) поткрепила је становиште ауторки – Г. Штрбац и Г. Штасни – да се концептуализација различитих домена стварности, у којој учествују глава и њени делови, може пратити на различитим нивоима језика, а да се код фразеологизама можда најверније сагледавају основни токови концептуализације језичке слике света и уопште механизми мишљења. У посматраној групи речи најбогатији фразеолошки обим има соматизам *глава*, за којим следи лексема *око*, док се на другом, сасвим супротном крају скале, налазе соматизми *усна*, *вилаца*, *обрва* итд. Сprovedена семантичка анализа утврдила је да фразеологизми са соматизмима из тематског поља *глава* учествују у концептуализацији двадесет различитих домена, од којих се чак тринаест непосредно односе на човека и његове основне животне активности, стања и особине, као што су: кретање, аудитивна и визуелна перцепција, физиолошка стања, телесни изглед, особине карактера, емоције, интелект и стања свести, комуникација, положај условљен разним животним ситуацијама, деловање различитог типа, однос према окружењу и постојање уопште.

У трећем поглављу, које носи наслов **ГЛАВА (33–95)**, обрађен је семантички, асоцијативни и деривациони потенцијал соматизма *глава*. Семантичка анализа заснована је на примени елементарне компоненцијалне анализе, што је подразумевало разлагање значења речи на основне јединице – семантичке компоненте, с циљем да се утврди семска структура одређеног појма. Тежиште у анализи овога типа је на атомизацији, заснованој на издвајању компонената значења које се могу схватити као универзални атомизирани концепти. Асоцијативни потенцијал посматраних соматизама одређен је асоцијативним обимом, тј. бројем асоцијација које код говорника изазива одређени соматизам у улози стимулуса, те његовим дометом, тј. природом и врстом тих асоцијација и њиховом припадношћу одређеном домену. За успостављање асоцијативног обима соматизама коришћени су резултати асоцијативног теста Л. Раздобудко, спроведеног с циљем да се утврди повезивање ове групе лексема у синтагматске спојеве. Деривационом анализом се указује на продуктивност одређених творбених процеса, модела и творбених форманата у грађењу јединица различитог типа с мотивном речју *глава*, уз испитивање конкурентних модела и творбених форманата, у првом реду суфикса, у грађењу деривата који припадају истој семантичкој категорији. Јединице су представљене на основу начина творбе – као деривати настали суфиксацијом, деривати настали префиксално-суфиксалном творбом и сложенеце настале сложено-суфиксалном творбом. У оквиру издвојене групе деривата извршена је класификација према морфолошком обележју деривираних лексема – на именичке, придевске, глаголске и прилошке деривате, који су такође на основу њиховог значења сврстани у одређене лексичке скупине.

У четвртном поглављу под насловом **ФРАЗЕОЛОШКИ ПОТЕНЦИЈАЛ ОСТАЛИХ СОМАТИЗАМА (97–134)** обрађени су, у оквиру посебних одељака, фразеологизми са соматизмима *око*, *језик*, *нос*, *ушиа*, *ухо/уво*, *мозак*, *образ*, а у оквиру заједничког одељка обрађени су фразеологизми са соматизмом *лице*, *брада*, *брк*, *коса*, *чело*, *усна*, *вилаца*, *обрва*.

У Закључним напоменама (пето поглавље) кратко и јасно изнети су главни резултати истраживања. Приложени регистри, тематски спискови и сл. прегледно су представљени и пружају јасан увид у искоришћену грађу и добијене резултате.

Списак литературе узео је у обзир репрезентативне и актуелне домаће и стране научне публикације, укључујући радове обеју ауторки ове књиге, што такође даје леп увид о развојним основама, темељима и научној надградњи која је пратила њихов научноистраживачки пут при изради ове књиге.

Ауторке Г. Штрбац и Г. Штасни показале су у овој књизи да се називи за делове тела не користе само за то да би се њима означили ентитети из телесног домена, већ и шире, у пољу апстрактних појмова, осећања, духовности, вере. Тиме се потврђује примат тзв. телесног искуства у разумевању и концептуализацији света и живота. Човек не види само очима већ и срцем онда када само чуло вида није довољно за задовољење духовних и душевних стања и осећаја. На тај начин 'телесно' искуство проширује се на 'нематеријално' поље, па се духовне очи односно разумевање и усмереност човека на пут вере перципира путем чула вида, што се може илустровати примером из дела Св. Николаја Велимировића: Она [вера] је светлост и даљновид очију мојих (Молитве на језеру).

Када се узму у обзир све поменуте позитивне стране рукописа ове књиге – богат и поуздан истраживачки корпус, примењени методи и теоријске поставке, критичност према досадашњој литератури и научна оригиналност – са сигурношћу се може закључити да су ауторке Г. Штрбац и Г. Штасни савесно, педантно и на чврстим научним основама саставиле текст ове вредне монографије. Верујемо да је овај њихов рад увод у даља истраживања проширена другим соматизмима (нпр. срце, плећа, рамена, груди, итд.), која ће допринети томе да се у науци о језику сазна више о вези лексичко-семантичких механизма и образаца мишљења припадника једне језичке заједнице.

Др Владан З. Јовановић
Институт за српски језик САНУ
vladjovanovic@hotmail.com

UDC 81'1:929 Stejić J.(049.32)
UDC 811.163.41"18"(049.32)

О ЈЕЗИКУ ЈОВАНА СТЕЈИЋА

(Јуси Нуорлуото. *Језик Јована Сјејића. Дојринос исјорији сјандардноџ језика код Срба*. Нови Сад – Београд: Матица српска – Завод за уџбенике – Вукова задужбина, 2017)*

1. Након двадесет осам година, у оквиру едиције *Сјудије о Србима* (у издању Матице српске, Завода за уџбенике и Вукове задужбине) публикација проф. Јусија Нуорлуота *Jovan Stejić's language. A Contribution to the History of the Serbo-Croatian Standard Language* (Helsinki, 1989) коначно се појавила пред лицем јавности у преводу на српски језик (прев. Јб. Суботић).

---

* Овај текст, прочитан на промоцији одржаној 8. 2. 2018. г. у Матици српској, настао је као резултат рада на пројектима *Исјорија срјскоџ језика* (178001) и *Срјски језик и њеџови ресурси: ѿеорија, ојис и ѿримене* (178006) које финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.